

Farkas Ildikó – Sági Attila (szerk.)
Kortárs japanológia I.

L'Harmattan Kiadó – Károli Könyvek
 Budapest, 2015

Csendom Andrea

HÚSZ ÉV JAPÁN KUTATÁS

A Japán Alapítvány Budapesti Irodájának 2016-os felmérése alapján hazánkban jelenleg az általános iskoláktól az egyetemekig folyó japán-oktatás mintegy ezerhatszáz diákot érint, akiket közel hetven tanár és tanító oktat. Általános iskolák közül a Bálint Márton Iskola (Törökbálint), az Életfa Általános és Alapfokú Művészetoktatási Iskola (Keszthely) és a Virányos Általános Iskola (Budapest) oktat japán nyelvet, míg a középiskolák száma ennél jóval nagyobb. Budapesten a Babits Mihály Gimnáziumban, a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnáziumban, a Corvin Mátyás Gimnázium és Műszaki Szakközépiskolában, az Európa 2000 Közgazdasági, Idegenforgalmi és Informatikai Középiskolában, a Hunfalvy János Fővárosi Gyakorló, Kéttannyelvű Külkereskedelmi és Közgazdasági Szakközépiskolában, a Humán Intézet Gimnáziumban (HUMAGI), a Szent László Gimnáziumban, a Városmajori Gimnáziumban, és az idei évtől valószínűleg a Xántus János Két Tanítási Nyelvű Gyakorló Gimnáziumban van/lesz valamilyen formájú japán nyelvoktatás. Míg a fővároson kívül az Aszódi Evangélikus Gimnáziumban, Kecskeméten az ÁFEOSZ Kereskedelmi és Közgazdasági Szakközépiskolában, a szombathelyi Kanizsai Dorottya Gimnáziumban és Törökbálinton a Bálint Márton Iskolában tanulhatnak japán nyelvet a diákok. A felsőoktatási intézmények közül Budapesten a Budapesti Gazdasági Főiskolán, a Budapesti Műszaki Egye-

temen, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE), a Károli Gáspár Református Egyetemen (KRE), a Tan Kapuja Buddhista Főiskolán; vidéken nyelvi órák formájában a Debreceni Egyetemen, a Nyíregyházi Főiskolán, a Pécsi Tudományegyetemen, a Szegedi Tudományegyetemen és a Széchenyi István Egyetemen hallgathatók japán nyelvórák. Ezek közül az egyetemek közül az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Károli Gáspár Református Egyetem rendelkezik japán tanszékkel, így nemcsak nyelvet, de széles értelemben vett japán kultúrát is oktatnak, s ezeken az egyetemeken japán szakon is lehet diplomázni. Japán filológiai doktori képzés pedig csak az ELTE-n folyik. Mindezekon kívül néhány egyetemen és nyelviskolában költségtérítéssel képzés formájában is lehetőség van a japán nyelv tanulására.

A fenti listából talán egyértelmű, hogy a hazai japán nyelvi képzés, bár a köztudatban még talán kevésbé él, a gyakorlatban igen sok helyen és sokakat érint. A Károli Gáspár Református Egyetem a bemutatott intézmények között is színvonalas helyet képvisel, egyike azon felsőoktatási intézményeknek, ahol magas szintű japántanári és kutatói képzés folyik. A kötet, amelyet alább bemutatunk, a KRE húszéves japán szakjának eredményeit, egy konferencia előadásait foglalja össze.

A tanulmánykötet felépítése tematikus sorrendet követ, a nyolc szekcióban találkozunk irodalomtudománnyal, színház- és filmművészettel, fordítástudománnyal, nyelvtudománnyal, média- és kommunikációelmélettel, történelemtudománnyal, művelődéstörténettel, nem utolsósorban pedig társadalmi, politikai és gazdasági értekezésekkel. A gazdag témavilág és a kötet szerzőinek írói stílusa által színes, változatos, a japán témák iránt érdeklődőnek olvasmányos kiadvány született. Ahogy azt az előszóban olvashatjuk, a japanológia tudományterületéről is különösen a KRE kutatóinak munkáit gyűjtötte egybe, közülük is oktatók, volt diákok, kutatók és doktoranduszok munkáiból válogatott. Nem véletlen talán, hogy az első helyen az irodalomtudományi témakör szerepel, hiszen az előszóban Varrók Ilona különösen nagy szerepet tulajdonít az egyetemen oktatók japán irodalmi műfordításainak.

A fejezet legelső helyén találkozunk Vihar Judit tanulmányával, melyben a szerző a két híres 20. századi író, Akutagava Rjúnoszuke (1892–1927) és Kavabata Jaszunari (1899–1972) művészetéről alkotott elképzeléseit összehasonlító módszertannal vizsgálja. Bár maga a téma igen sokat tárgyalt, a tanulmány izgalmas felépítése, a remekül választott idézetek és a két író összekapcsolódó, ám mégis eltérő művészi

világlátásának bemutatása révén méltán válik ez az írás kötetnyitó tanulmánnyá. Egy rövid, ám velős összefoglaló keretében nem csupán Akutagava munkásságáról kaphatunk képet, de életútjáról is. Az író egyéniségét és művészi világlátását szinte hátborzongatóan kifejező idézetekkel Vihar rávilágít, hogy Akutagava a forma és a tartalom szétválaszthatatlanságával a tökéletes mű elérésére törekedett. Vele szemben Kavabata kevésbé foltogató novelláit olvasva megkönnyebbülünk, s külön kommentárok nélkül is egyértelműen érezzük a különbséget a két művész között. Ha mégis össze akarnánk foglalni, Kavabata a forma helyett sokkal inkább a történet és a cselekmény fontosságát hangsúlyozta. Bár Kavabata életútja és munkássága kevesebb szerepet kap a tanulmányban, a két író művészi stílusának összehasonlítása kiemelkedő. A zárzó titokzatossága pedig arra ösztökéli az olvasót, hogy egyéni kutatás keretében mélyebbre ásson a témában. Ugyanez elmondható Varrók Ilona tanulmányáról Inoue Hiszasi (1934–2010) dráma- és regényírói tevékenysége kapcsán. Inoue sajátos művészetfilozófiája révén halálos betegségére is humorral tudott tekinteni, ugyanakkor szarkasztikus stíluseszközeivel komoly témákat tett befogadhatóbbá. Emellett Varrók kiemeli, magyar fordításokban igen nehéz átadni azt a nyelvi összetettséget, amely Inoue műveire jellemző. Az irodalomtudományi szekcióban e két figyelemfelkeltő tanulmány mellett olvashatunk még sikeresebb s kevésbé jól sikerült értekezéseket. Janó István Ezra Pound haikuértelmezéseiről, Simon Ágnes Siga Naoja én-novelláiról és Szilágyi Andrea az Amerikában angol nyelven tevékenykedett Yone Noguchiról (Nogucsi Jonedzsiro) értekezett. A tanulmányok a japán irodalom számos aspektusát ragadják meg, ugyanakkor hiányolható, hogy szinte csak modern irodalommal találkozunk, eltekintve néhány Meidzsi-korra kitekintő írástól. Bár a magyar fordításokra is jellemző, hogy szívesen fordítanak modern japán irodalmat, ám a japán irodalomtörténet több évezredes történetét alapul véve szélesebb bemutatás is helyet kaphatott volna.

A színház- és filmművészet szekcióban három értekezés szerepel, amelyek ismeretterjesztő jellegük miatt hasznos olvasmányok lehetnek a téma iránt érdeklődőknek. Mátrai Titanilla tolmácsolásában érdekesítő elemzést olvashatunk Sindó Kaneto (1912–2012) két filmjéről, az *Onibaba* és a *Fekete macskák a bozót mélyében* címűekről. A szerző bemutatja, hogy e két műben nem csupán régi anekdotákat dolgoz fel a rendező, hanem a hagyományos japán színházi elemeket ötvözi filmjeiben. Ha már a hagyományos japán színháznál tartunk, Czifra Adriennek

a japán bábszínházat bemutató írása a széles olvasóközönség számára nyújthat új ismereteket: a színpadról, a bábokról, a bábjátékosokról, a narrációról és a zenéről is, amelyek együttese egy, a kabukinál sokkal könnyedebb, külföldi szemmel is szórakoztató műfajjá teszi a színháznak ezt a formáját. Hogy még jobban magunk elé tudjuk képzelni ezt a fekete ruhába öltözött bábmozgatók által koordinált, kb. 130 cm-es, díszes ruhába öltöztetett bábvilágot, kiegészítésül néhány kép elvárható lett volna legalább a bábokról és a bábjátékosokról. Hiszen ezek legalább annyira kifejező értékűek, mint egy-egy kabukiszínész sminkje, vagy egy-egy nómaszk. A szekciót záró Jámbor József a hazánkban is igen olvasott író, drámaíró, Misima Jukió (1925–1970) kevéssé ismert színházi darabjait mutatja be átfogóan, korszakos bontásban. Bár azt, hogy Misima Jukióról beszél, csak az irodalomjegyzékből tudjuk meg, hiszen a szerző végig „Misima”-ként utal az íróra. Ez nem feltétlenül szerencsés, hiszen egy teljesen átlagos japán családnévről van szó. A három írásból álló színház- és filmművészet szekció rövidsége is mutatja, hogy hazánkban egyelőre kevéssé kutatott területről van szó. Bár, ha a KRE kutatóin kívül megemlíjük Dénes Mirjamnak a japán és a magyar színház kapcsolatáról írt kiemelkedő munkáit, a magyarországi japánszínház-kutatásnak szélesebb perspektíváit is láthatjuk.

A kötet erősségének és egyben gyengeségének is mondhatjuk a fordítástudományt, legalábbis ha a megjelent tanulmányokból indulunk ki. Samu Veronika a nehezen vagy le nem fordítható szavakról, az úgynevezett reáliákról gondolkodik. Kutatásához magyar irodalmi klasszikusok, Moldova György és Mikszáth Kálmán japánra fordított munkáit veszi alapul. Milyen nehézségekkel találkozunk egy japán fordító, ha értelmezni kívánja a magyar szokásokhoz, gondolkodásmódhoz köthető szavakat? Nemcsak japán szemszögből közelítve, de magyar nyelvi és önismereti szempontból is érdekes olvasmány. A kötetben talán az egyik legkomolyabb kutatáson alapul Somodi Júliának a filmfordításokban észlelhető megszólítási formák fordításairól szóló tanulmánya. Érdekes példákkal illusztrálva mutatja be a különbséget az eredeti szöveg, a magyar szinkronfordítás és a rajongói fordítás különbségei között. Például a japán megszólításoknál általános, hogy családnéven szólítanak meg valakit. Míg a magyar szinkrontolmács ezt keresztnévre fordítja, addig a rajongói fordításban meghagyják az eredetit. Somodi kitér a törvényszerűségek vizsgálatára, hogy milyen fordítói döntések játszhatnak közre a választásban. A szekció második felében sajnos néhány, több helyen tudományosan megkérdőjelezhető, leginkább bemutató

jellegű dolgozat is megjelent fiatalabb egyetemi hallgatók tollából. Ezek szárnypróbálgatásként értékelhetők, s egy konferenciakötetben, amely nem csak japán kutatóknak szól, megtévesztő információkat közvetítve, téves értékítélet kialakulásához vezethet. Például Kéry Sándor (165–166) úgy állítja be a 'sza' mondatzáró, érzelemkifejező partikulát, hogy az előre jelzi a beszélő rossz érzését, panaszát. Ez az állítása téves, mivel a 'sza' önmagában nem tartalmaz ilyen érzelmi töltetet, a 'ne' mondatzáró partikulával ellentétben, a beszélő ezt használva kevésbé vár visszaigazolást a hallgatótól. Ha azt mondjuk: *ano sza*, az egyszerűen csak annyit tesz: 'figyelj csak'. A hangsúlytól függ, hogy kialakul-e a panasz érzése vagy sem. Ilyen értelemben ugyanígy igaz lehet ez a rossz benyomás a 'ne' partikulára is, amennyiben erőteljes, megnyomott hangsúllyal használjuk. S még nem is beszéltünk arról, hogy ezeknek a partikuláknak a felsoroltakon kívül számtalan egyéb jelentésárnyalatuk létezik.

A KRE másik erősségeként felmutatható kutatások eredményeit a nyelvtudományi szekció közli, amelyben különböző tanulmányokat olvashatunk japán nyelvészeti témákban. Pintér Gábor a japán fonológiában megjelenő 'csa' szótagon keresztül a mássalhangzók szerepéről gondolkodik. Lichtenstein Noémi az idegen eredetű jövevényszavak, a *katakanaszavak* japánosításáról és annak szükségességéről értekezve, példákat felvonultatva tesz javaslatot a probléma orvoslására. Tudományos szempontból a szekció kiemelkedő tanulmányának nevezhetjük Sági Attila munkáját a nyelvi archaizmusokról a Kanszai-vidéki nyelvjárásban. Sági a japán nyelvjárások általános áttekintése után a *rakugo* (japán színházi magánszám) műfaján keresztül mutatja be a Kanszai-nyelvjárások sajátosságait, például a személyes névmások ezekben tapasztalható archaizmusait. Jól áttekinthető, tudományos, mégis olvasmányos szöveg, és ha a szerző a japán idézeteket magyarra fordította volna, még teljesebbnek éreznénk a szöveg összhatását. Hasonlóan logikus szerkezetű dolgozatával Szemerey Márton a japán érzelemkifejező nyelvi eszközöket mutatja be. Végül Spannraft Marcellina a kortárs magyar haiku-irodalomban vizsgálja meg, hogy milyen szerepük van a növényneveknek. Tanulmányában igen széles forrásanyagot feldolgozva szemlélteti, hogy a leggyakrabban használt növénynevek sokszor a mindennapjainkban is ismertek, sokszor pedig a szerzők a népköltészetben megtalálható növényneveket veszik alapul, amelyek jelentését a szövegösszefüggések megváltoztathatják. A nyelvtudományi szekció bár kevéssé az érdeklődőknek, mint inkább kutatóknak szóló írásokat tartalmaz, szerkezetében

jól felépített, színvonalas írásaival a szaktudomány eredményeire kíváncsi olvasóknak is hasznos ismereteket adhat.

Az ezt követő média és kommunikáció szekcióban többek között a japán országos és regionális napilapokról olvashatunk Bohács Dávid és Kawamura Kazunori tolmácsolásában. Amennyiben csak a bemutatásra törekszenek, érdekes cikket közölhetek volna, de a sok mellébeszélés és költői kérdés miatt az olvasó időközben elveszti a fonalat. Írásuk fő célkitűzése az északkeleti régió egyik napilapjának, a Kahoku Sinpónak az ismertetése volt: sajnos amit elmondanak erről a lapról, az bármelyik magyar napilapra is vonatkoztatható, lényegében tehát új információt nem közölnek. Érdekesebbnek találhatjuk Kovács Emese írását arról, hogyan jelent meg az elmúlt tíz évben a bocsánatkérés a japán médiában. Megtudhatjuk, hogy a kollektivisták kultúrákban, mint amilyen a japán is, nagyon fontos a csoportra jellemző normák betartása. Ezért is fektetnek hangsúlyt arra, hogy általánosan szabályozott legyen a bocsánatkérés a médiában. Ennek a formaságnak a szerepét főleg abban látja a szerző, hogy a csoportból való időleges kirekesztést feloldja. Tény, hogy a japán televíziót nézve rengetegszer találkozunk ezekkel a bevett formákkal, amelyekről már-már eldönthetetlen, hogy valódi bocsánatkérések-e, vagy csupán színjátékok a közönség számára.

A történelem szekciót Farkas Ildikó a japán kulturális identitás alakulásáról írt összehasonlító tanulmánya nyitja, amelyben részletesen olvashatunk arról, hogy a japán nemzettudat már az úgynevezett modernitás előtt kialakult, ám eltért az európai „politikai nemzet” fogalmától, mivel főleg kulturális identitás értelmében tartották magukat összetartozónak. Ebben az értelemben hármas fejlődési modellt mutat be a szerző, amely rávetíthető a kora újkori Japánra. Végül frappáns magyar és japán idézetekkel zárja a tanulmányát, amelyek külön érdekesek lehetnek a téma iránt érdeklődőknek. Magyaraként talán az egyik legközelebbinek érezheti magához az olvasó Szabó Noémi tanulmányát a Vasárnapi Újságban és a Wiener Zeitungban megjelent Japánnal kapcsolatos hírekről, vagyis arról, hogy miként számoltak be 1854–55 között az Osztrák–Magyar Monarchiában a Meidzsi-ről. Érdekesebbnek találhatjuk, hogy a korabeli magyarok és osztrákok miként látták ezt az akkor újnak számító világot. Hasonló újdonságokkal találkozunk Vargha Attila tanulmányában az amerikai japán közösséggel kapcsolatban. Valószínűleg még mindig sokak számára ismeretlen, hogy az Amerikai Egyesült Államokban is voltak koncentrációs táborok. A szerző kiemeli a II. világháború alatti internálások történetét, kitérve az amerikai japán

közösség kialakulására is. Vargha tanulmányával összefügg, ugyanakkor más távlatból világítja meg az amerikai–japán kapcsolatokat a következő tanulmány. Mecsé Beatrix a kortárs (1980–90-es évek) amerikai képzőművészetben megjelenő japán identitásról ír. A tanulmány mélyrehatóan és élethűen tárja elénk az amerikai japán művészek önértelmezésében megfigyelhető válságot, s annak hatását a művészetükre. Kifejezetten sokatmondó a példaként bemutatott kép, amelynek elemzését olvasva azonosulni tudunk a művészek identitásválságával.

A művelődéstörténet szekció első tanulmányában érdekes kulturális örökséggel találkozunk. Lázár Marianna a Japánban is létező, ám az ókori Kínára visszavezethető négyégtájör-kultuszt kutatja. A kultuszban megjelenő négy mesebeli alak: a déli égtáj őrzője: Vörös Madár, a keleti égtájé: Azúrkék Sárkány, a nyugati égtáj őrzője: Fehér Tigris és az északi égtájé: Fekete Harcos (teknős, kígyó) ábrázolásaiban sok különlegességgel találjuk szembe magunkat. Lázár rámutat például, hogy az őrzők az idők során a japán ősvallás, a sintó védőszellemeivé lényegültek át, és olyan erősen gyökeret vertek a japán nép hagyományában, hogy a mai napig jelen vannak különböző ábrázolásokon. A szekcióban hasonló érdekességeket olvashatunk Vörös Erikától a sintó és buddhista háborgó istenségekkel kapcsolatban, valamint Schmitt Csillától a kisgyermekkimonókon megjelenő szimbólumokról. Ez utóbbi írás külön pozitívuma, hogy sok képpel illusztrálja a leírtakat, így olvasás közben magunk is tanulmányozhatjuk a kimonómintákat. Negatívuma viszont, hogy a különböző minták írásjegyei, azok olvasatai és magyar fordításai következtelenek, így a japánul nem tudó olvasónak sokszor nehézséget okoz az értelmezésük. Javítsuk ki a szerző azon tévedését is, amelyben azt állítja az összegzésében, hogy a kimonót „napi szinten csak a gésák viselik” (363). Hiszen alkalmi öltözetként is igen gyakori, s Japán utcáit járva sok esetben találkozunk főként idősebb, vagyonosabb hölgyekkel, akik mindennapjaikban is drága, selyemből készült kimonót hordanak annak minden kellékével együtt.

A kötet utolsó része a társadalommal, politikával és gazdasággal foglalkozik. Hidasi Judit az elmúlt két évtized Japánjának társadalmi kihívásairól gondolkodik. Többek között szót ejt a mai társadalmi szerkezet kialakulásához vezető történelmi jelenségekről, a változásokról és az átalakuló normákról, valamint bemutat néhány fontos problémát, amelyekkel a mai japán társadalomnak kell szembenéznie. Az egyik ilyen lényeges kérdés között szerepel a fiatalok társadalmi interakciós nehézsége, amelynek két megjelenési formája az úgynevezett

hikikomori (szobába zárkózás) és az *otaku* (virtuális, fantáziavilágban való élés) jelensége. Ezek sajátos, a társadalomtól és a való világtól való eltávolodás közvetlen formái. Tamás Csaba Gergely szintén egy fontos, a mai Japánra igen jellemző vitás üggyel foglalkozik: módosítható-e a japán alkotmány vagy sem? A kérdés nem olyan egyszerű, mint hogy pusztán kétharmados szavazati többség kellene hozzá. Az amerikai megszálló erők erős befolyásolásával írt alkotmány jelenleg is érvényben van, s sok, ma már nehezen követhető normát ír elő. Például nem engedi a japán népnek, hogy katonai eszközökkel megvédje magát. A háború elvesztése után ugyanis kijelentették, hogy soha többé nem háborúznak. Csakhogy ennek a képtelenségét a mai fenyegető, főként észak-koreai rakétatámadások időszakában újra kell értékelni. A szerzőtől megtudhatjuk, hogy mi vezetett ehhez a helyzethez, és milyen megoldási stratégiák várnak a japán politikusokra. Kiegészítésül tegyük hozzá, hogy a cikk megírása óta eltelt időben sokat változott a helyzet. A jelenlegi miniszterelnöknek, Abe Sinzónak a legutóbbi választáson a koalíciós pártokkal együtt elért kétharmada hozzájárulhat, hogy több évtizedes próbálkozás után megváltoztassák az alkotmányt. Ezt segítheti elő a japán császár augusztusi úgynevezett „érzelekminyinilváníása” is, amelyben arra kérte a japán népet, hogy fontolja meg az uralkodó visszavonulásának lehetőségét. Jelenleg a császári ház életvitelét szabályzó jogrendszer szerint csak a császár halálával ér véget uralkodása, noha Akihito egészségi állapota miatt már nem tudja el látni teljes mértékben feladatait. A fejezetben olvashatunk még a jelen gazdasági rendszerről, arról, hogy a japán fiatalok hogyan viszonyulnak a munkavállaláshoz, az iskoláskorúak iskolaelhagyási tendenciájáról és az erre adott szülői reakciókról, valamint a mai japán családról.

A kötet munkáinak egy része nem mondható tudományos műnek, sokkal inkább ismeretterjesztő, bennük a japán kultúrát széles körben bemutató érdekességeket olvashatunk. Ebben az értelemben kifejezetten tartalmas olvasmány lehet laikus közönség számára is, bár ezen írások szakmaisága megkérdőjelezhető. A kötet célkitűzését tekintve remekül érzékelteti a KRE japán kutatásainak eredményeit, bár egy kereskedelmi forgalomba szánt könyvből kihagyhatók lettek volna a fiatalabb diákok szakmailag problémás írásai. Erre nagyon jó fórumot kínálnak különböző konferenciák ingyenes kiadványai, mint például a keletkutatással összetetten foglalkozó, értékes kutatásokat is közzé tevő Eötvös Collegium *Közel s Távolság* című, immár negyedszer megjelenő tanulmánykötete. Maga a *Kortárs Japanológia I.* címválasztás rendkívül

frappáns, hiszen a kötet szinte az összes területét felöleli a Japánnal foglalkozó kutatásoknak, tekintve azonban, hogy nem fedi le az összes magyar kutató munkásságát, részben hiányérzetünk támad. Megjegyzendő végül, mivel több tanulmány a művészettörténet témakörét is érinti, egy művészettörténet-szekció beemelésével tovább gazdagodhatott volna a repertoár. Szerencsére e hiányosságok kiküszöbölésére, úgy tűnik, lesz lehetőség, hiszen mint a címből is láthatjuk, egy sorozat első kötetéről van szó. Kíváncsian várjuk a folytatást.

Szépirodalmi figyelő 2016/5. szám

Forrás: http://www.szepirodalmifigyelo.hu/pdf/2016/SZIF_2016-5.pdf